

मौजे उदगांव (जयसिंगपूर), ता. शिरोळ, जि.
कोल्हापूर येथे ३६५ खाटांचे प्रादेशिक मनोरुग्णालय
स्थापन करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: प्रामनो-२०२१/प्र.क्र.३३०/आ-३ अ
१० वा मजला, संकुल इमारत
गो.ते.रुग्णालय आवार, मुंबई-४००००१
दिनांक : २३ मे , २०२३

प्रस्तावना :-

जागतिक आरोग्य संघटनेने मानसिक आरोग्य एटलांस, २०१७ मध्ये प्रकाशित केल्यानुसार भारतामध्ये मानसिक रुग्णांना आवश्यक असणाऱ्या खाटांची संख्या अत्यल्प (२.०४ खाटा प्रति लक्ष) असल्याचे नमूद केले आहे. या तुलनेत प्रगत देश जसे की अमेरिका, फ्रान्स, ऑस्ट्रेलिया, मलेशिया व चीन या देशांमध्ये मानसिक रुग्णांच्या खाटांची संख्या अनुक्रमे ३०.६, १२५.५, ४१.०८, २४.८५ व २४.२९ प्रति लक्ष आहे. गंभीर मानसिक आरोग्यावरील उपचाराच्या सुविधांमध्ये भारतामध्ये ९० टक्के कमतरता आहे.

मानसिक आरोग्य सर्वेक्षण, २०१६ च्या अहवालानुसार महाराष्ट्रामध्ये मानसिक आजाराचा रुग्ण दर ७ टक्के आढळून आला आहे. राज्याच्या २०११ च्या जनगणनेनुसार एकूण लोकसंख्या ११.२४ कोटी व २०२२ मधील अपेक्षित लोकसंख्या १२.८५ कोटी आहे. उक्तप्रमाणे नमूद केल्यानुसार ७ टक्के मानसिक आजाराचा रुग्णदर विचारात घेता राज्यामध्ये वार्षिक एकूण ८९,९५,००० मानसिक रुग्णांची नोंद अपेक्षित असून त्यापैकी ८९,९५० रुग्णांना आंतररुग्ण म्हणून दाखल करणे आवश्यक राहिल. त्यानुसार ७४९६ रुग्णांना मासिक कालावधीकरीता आंतररुग्ण म्हणून दाखल करणे आवश्यक राहिल. सध्या राज्यात चारही प्रादेशिक मनोरुग्णालयांच्या खाटांची संख्या ५६९५ आहे.

शारीरिक आजाराप्रमाणेच मानसिक आजार हे सर्वसामान्यपणे आढळून येतात. तथापि योग्य निदान करण्यासाठी पुरेशा विशिष्ट चाचण्या/परिक्षणे उपलब्ध नसल्यामुळे मानसिक रोगाचे निदान करणे हे इतर आजारांपेक्षा कठीण आहे. मानसिक आजाराचे प्रमाण बघता मानसिक आजार ही महाराष्ट्रामध्ये एक मोठी आरोग्य समस्या आहे. मानसिक आजार वाढण्यासाठी अनेक घटक कारणीभूत आहेत. अनियोजित शहरीकरण , अनियमित स्थलांतर तसेच सध्याची बदललेली जीवनशैली पाहता

तसेच मनुष्याच्या दैनंदिन जीवनामधील कामाचा ताण तसेच कौटुंबिक, आर्थिक तणावामुळे समाजातील व्यक्तीमध्ये मानसिक तणावाचे प्रमाण वाढत आहे. सामाजिक समस्येचे गांभीर्य जाणुन केंद्र शासनाने माहे ऑगस्ट, १९८२ मध्ये राष्ट्रीय मानसिक आरोग्य कार्यक्रमाची सुरुवात केली. या कार्यक्रमाद्वारे सर्व राज्याप्रमाणेच महाराष्ट्रातील खेडोपाड्यातील सर्वसामान्य जनतेला लाभ व्हावा या हेतूने या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी राज्यभरात सुरु करण्यात आली.

केंद्र शासनाच्या राष्ट्रीय मानसिक आरोग्य कार्यक्रमांतर्गत ३४ जिल्हांमध्ये जिल्हा मानसिक आरोग्य कार्यक्रम राबविण्यात येत आहे व १४ शासकिय वैद्यकिय महाविद्यालयांमध्ये स्वतंत्र मनोविकृती शास्त्र विभाग कार्यरत आहे. तसेच महाराष्ट्रातील विदर्भ व मराठवाडा या क्षेत्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या व मानसिक समस्यांचे वाढते प्रमाण लक्षात घेता मराठवाडा व विदर्भ क्षेत्रातील १४ जिल्हांमध्ये प्रेरणा प्रकल्प - शेतकरी आरोग्य सेवा व समुपदेशन कार्यक्रम सुरु करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्र राज्याची सन २०११ च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या ११.२४ कोटी इतकी आहे. त्यापैकी जवळपास ५५ टक्के लोक हे ग्रामीण भागात तर ४५ टक्के लोक हे शहरी भागात राहतात.

राज्यात पुणे (२५४० खाटा), ठाणे (१८५० खाटा), नागपूर (९४० खाटा), रत्नागिरी (३६५ खाटा) या ठिकाणी प्रादेशिक मनोरुग्णालय कार्यरत आहेत. त्यांची एकूण ५६९५ मनोरुग्णांची भरती करण्याची क्षमता आहे. तसेच अंबेजोगाई जि. बीड येथे १०० खाटांचे वृद्धत्व आरोग्य व मानसिक आजार केंद्र स्थापन करण्यात आलेले आहे. तसेच जालना जिल्ह्यात ३६५ खाटांचे प्रादेशिक मनोरुग्णालय स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात आलेली आहे.

कोल्हापूर जिल्ह्यामध्ये शासकिय मनोरुग्णालय नसल्याने रुग्णांना पुणे अथवा रत्नागिरी येथे जावे लागते. कोल्हापूर पासून पुणे २५० किमी व रत्नागिरी १५० किमी एवढे अंतर असल्यामुळे मनोरुग्णाला उपचारासाठी इतक्या लांब अंतरापर्यंत उपचाराकरीता घेवून जाणेकरीता खूप अडचणी येत आहेत. तसेच कोल्हापूर, सांगली आणि सातारा तसेच जवळपासच्या सीमाभागावरील रुग्णांना उपचाराकरीता पुणे अथवा रत्नागिरी येथे उपचाराकरीता जाण्याव्यतिरीक्त दुसरा पर्याय नाही.

तसेच सन २०११ च्या जनगणनेनुसार कोल्हापूर जिल्ह्याची लोकसंख्या ३८,७४,०१५, सातारा जिल्ह्याची लोकसंख्या ३०,०३,९२२ व सांगली जिल्ह्याची लोकसंख्या २८,२०,५७५ व सीमा भागातील

अशी मोठ्याप्रमाणात लोकसंख्या असून आजची लोकसंख्या त्याहून अधिक आहे. त्यामुळे कोल्हापूर येथे उपचारासाठी शासकीय मनोरुग्णालय आवश्यक आहे.

सदर वस्तुस्थिती पाहता कोल्हापूर जिल्ह्यात प्रादेशिक मनोरुग्णालय सुरु करणेबाबतची मागणी अनेक वर्षांपासून जनतेमधून तसेच स्थानिक लोकप्रतिनिधी मार्फत करण्यात येत आहे. त्यामुळे मानसिक रुग्णांचे आंतररुग्ण उपचार तसेच पुनर्वसन यासाठी होणारी गैरसोय टाळण्याकरीता कोल्हापूर येथे मनोरुग्णालय होणे आवश्यक आहे. वरील बाबीं विचारात घेता मौजे उदगांव ता. शिरोळ जि. कोल्हापूर येथे प्रादेशिक मनोरुग्णालय, रत्नागिरीच्या धर्तीवर ३६५ खाटांचे प्रादेशिक मनोरुग्णालय स्थापन करणे प्रस्तावित आहे.

उपमुख्यमंत्री (वित्त) यांनी सन २०२३ च्या अर्थसंकल्पीय अधिवेशनामधील दिनांक ०९ मार्च, २०२३ रोजीच्या अभिभाषणामध्ये " मानसिक अस्वास्थ्य आणि व्यसनाधीनतेची वाढती समस्या लक्षात घेता, जालना, भिवंडी, पुणे आणि नागपूर येथे नवीन व्यसनमुक्ती केंद्र कार्यान्वित करण्यात येतील. ठाणे आणि कोल्हापुरात ८५० कोटी रुपये खर्चून अत्याधुनिक मनोरुग्णालय प्रस्तावित आहेत." अशी घोषणा केलेली आहे. त्याअनुषंगाने मौजे उदगांव (जयसिंगपूर), ता.शिरोळ, जि.कोल्हापूर येथे प्रादेशिक मनोरुग्णालय स्थापन करण्याबाबतचा प्रस्ताव मा. मंत्रिमंडळाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात आला होता. त्यास दिनांक ३ मे, २०२३ रोजीच्या मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत मान्यता देण्यात आली आहे. त्याप्रमाणे खालीलप्रमाणे शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येत आहे.

शासन निर्णय :-

मौजे उदगांव (जयसिंगपूर) ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर येथे ३६५ खाटांचे प्रादेशिक मनोरुग्णालय स्थापन करण्यास शासनाची मान्यता देण्यात येत आहे.

२. मौजे उदगांव (जयसिंगपूर) ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर येथे ३६५ खाटांचे प्रादेशिक मनोरुग्णालय स्थापन करण्यासाठी भांडवली, आवर्ती व अनावर्ती असा एकूण रूपये १४६.२२ कोटी एवढा खर्च अपेक्षित असून सदर निधी टप्पाटप्प्याने उपलब्ध करून देण्यास शासनाची मान्यता देण्यात येत आहे.

३. मौजे उदगांव (जयसिंगपूर) ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर येथील प्रादेशिक मनोरुग्णालयाचे ७५ % बांधकाम पूर्ण झाल्यानंतर वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभागाने प्रादेशिक मनोरुग्णालय, रत्नागिरी साठी आकृतीबंधानुसार मंजूर असलेली पदे प्रादेशिक मनोरुग्णालय मौजे उदगांव (जयसिंगपूर) ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर या मनोरुग्णालयासाठी तात्काळ वर्ग करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

४. सदर शासन निर्णय नियोजन विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक ९३/१४७२/ दिनांक १७.०४.२०२, वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक १९८/व्यय-१३ दिनांक १३.०४.२०२३ तसेच वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक २/२०२३/वैसेवा-१ दिनांक १७.०४.२०२३ अन्वये दिलेल्या सहमतीनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

५. मौजे उदगांव (जयसिंगपूर), ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर येथील ३६५ खाटांचे प्रादेशिक मनोरुग्णालय बांधण्यासंबंधित प्रशासकीय व वित्तीय मान्यतेचा प्रस्ताव IPHS/ NIMHANS Norms नुसार तात्काळ शासनास सादर करावा.

६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक क्रमांक २०२३०५२२१२०५३०४०१७ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(अ.मा.आत्राम)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई

२. मा. उपमुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई

३. मा. मंत्री (सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
४. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई
५. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (नियोजन/वित्त/वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग) मंत्रालय, मुंबई
६. महालेखापाल १/२, महाराष्ट्र (लेखा व लेखापरीक्षा)/लेखा व अनुज्ञेयता) मुंबई/नागपूर
७. आयुक्त (आरोग्य सेवा) तथा अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, मुंबई
८. संचालक (१) आरोग्य सेवा आयुक्तालय, मुंबई
९. सह संचालक, असंसर्गजन्य रोग, आरोग्य सेवा, मुंबई
१०. सहसंचालक, आरोग्य सेवा (अर्थ व प्रशासन) मुंबई/पुणे
११. उपसंचालक, आरोग्य सेवा, कोल्हापूर मंडळ, कोल्हापूर
१२. जिल्हाधिकारी, कोल्हापूर
१३. जिल्हा शल्य चिकित्सक, कोल्हापूर/रत्नागिरी
१४. वैद्यकीय अधिक्षक, प्रादेशिक मनोरुग्णाल, रत्नागिरी
१५. जिल्हा कोषागार अधिकारी, कोल्हापूर
१६. नियोजन विभाग (कार्यासन १४७२), मंत्रालय, मुंबई
१७. वित्त विभाग (कार्यासन व्यय-१३), मंत्रालय, मुंबई
१८. वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग (कार्यासन वैसेवा-१), मंत्रालय, मुंबई
१९. अवर सचिव (अर्थसंकल्प) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२०. अवर सचिव (आरोग्य-३) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२१. निवडनस्ती (आरोग्य-३अ)